

КРИТЕРІЇ І ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ У СТУДЕНТСТВА АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

CRITERIA AND INDICATORS OF FORMATION OF GENDER CULTURE IN STUDENTS OF AGRICULTURAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

У статті здійснено аналіз наукових підходів до розроблення критеріїв та показників сформованості гендерної культури студентів аграрних закладів вищої освіти. Проблема формування гендерної культури студентів аграрних закладів вищої освіти не була предметом спеціального дослідження науковців, тому зростає актуальність досліджуваного питання в тому, що зміна економічних відносин на селі, перехід до нових аграрних відносин вимагають змін у характері та змісті праці, а отже, її у системі підготовки фахівців сільського господарства. Основою для розуміння означених питань є положення гендерної теорії про соціальне конструювання гендеру та гендерної рівності: про єдність та взаємозумовленість гендерних знань, гендерних цінностей, гендерних норм поведінки як складників гендерної культури студентів; про вплив психофізіологічних особливостей студентської молоді на її гендерні характеристики; про формування гендерної ідентичності сім'єю та різними інститутами; про конструювання гендеру індивідами на рівні свідомості. У дослідженні встановлено, що попри незначні розбіжності в назвах компонентів гендерної культури, науковці пропонують загальноприйняте бачення щодо визначення критеріїв і відповідних їм показників, які характеризують сформованість гендерної культури студентів університету. Запропоновано систему критеріїв та показників сформованості гендерної культури студентів закладів вищої освіти. Основними критеріями визначено когнітивний компонент (знання-змістовий); рефлексивний компонент (аксіологічний, аналітичний); дієво-практичний компонент (діяльнісний, практико-орієнтований). Узагальнено дані щодо рівнів сформованості гендерної культури студентів аграрного ЗВО. Розкрито показники рівнів сформованості гендерної культури досліджуваної категорії студентів. Гендерна культура студентів аграрних ЗВО є основою діагностування поточного стану та аналізу результативності педагогічних впливів на досліджувану категорію студентів.

Ключові слова: гендерна культура, гендерна ідентичність, аграрний ЗВО, критерій, показник, рівень сформованості.

The article presents the analysis of the scientific approaches to the development of criteria and indicators of gender culture formation among students at agricultural universities. The problem has not become the subject of special research so far. Therefore the relevance of the gender culture issue is growing together with changing economic situation in rural areas as well as the transition to new agribusiness relations. That requires changes in the nature and content of professional activity as well as in approaches to agricultural specialists education. The basis for understanding these issues was a number of provisions of gender theory on the social construction of gender and gender equality. Firstly, it was the unity and interdependence of gender knowledge, gender values, gender norms of behavior as components of gender culture of students. Secondly, we applied the provision about the influence of psychophysiological features of student youth on their gender characteristics. Thirdly, the research was based on the formation of gender identity by the family and various institutions. Finally, we consider the provision about the construction of gender by individuals at the level of consciousness. The study found that despite the slight differences in the names of the components of gender culture, researchers offer a common vision for determining the criteria and corresponding indicators that characterize the level of gender culture formation among university students. A system of criteria and indicators for the students' gender culture formation, while studying at higher education institutions, was proposed. The main criteria included the cognitive component (knowledge and content); reflexive component (axiological, analytical) and effective practical component (activity, practice-oriented). The data on the levels of gender culture formation among students at agrarian universities were generalized. The indicators of the levels of gender culture formation among studied category of students were revealed. Gender culture of students of agrarian free economic zones is the basis of diagnostics of the current state and analysis of the effectiveness of pedagogical influences on the studied category of students.

Key words: gender culture, gender identity, agrarian free economic zone, criterion, indicator, level of formation.

УДК 378.015.4+304
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/29-2.30>

Шлеїна Л.І.,
аспірантка кафедри педагогіки та педагогічної майстерності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Питання системного формування гендерної культури (далі – ГК) студентів в умовах закладів вищої освіти (далі – ЗВО) пов'язане зі становленням гендерної соціалізації молоді, яке детерміноване зміною нормативних уявлень про чоловічі й жіночі гендерні ролі в сучасному суспільстві. Методологічною основою для розуміння означених питань є положення гендерної теорії про соціальне конструювання гендеру та гендерної рівності: про єдність та взаємозумовленість гендерних знань,

гендерних цінностей, гендерних норм поведінки як складників гендерної культури студентів; про вплив психофізіологічних особливостей студентської молоді на її гендерні характеристики; про формування гендерної ідентичності сім'єю та різними інститутами; про конструювання гендеру індивідами на рівні свідомості. З урахуванням того, що в Україні однією із провідних галузей економіки є аграрна, діяльність аграрних ЗВО повинна бути спрямована на підготовку висококваліфікованих фахівців, що задекларовано відповідним Указом

«Про державну підтримку підготовки фахівців для сільської місцевості» (2005 р.) та відображено в «Концепції реформ і розвитку аграрної освіти і науки України» (2010 р.), де зазначено, що однією з її цілей є «формування кадрового потенціалу, спроможного швидко адаптуватись та ефективно працювати в нових економічних умовах та в міжнародному конкурентному середовищі».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Зазначимо, що попри те, що питання підготовки фахівців в аграрних ЗВО знайшли відбиття в наукових розвідках С. Богомаз, Т. Бутурлим, М. Воронки, Е. Васильченко, Т. Голованової, С. Гришак, С. Матюшкової, І. Мунтяна, І. Калько, Л. Мандрик, Н. Медвецької, Р. Мойсюк, А. Петручені, Н. Романової, Л. Столярчук, П. Терзі, В. Хор'якова, А. Швецової, Л. Штильової, С. Яшник та ін., проте проблема формування ГК студентів аграрних ЗВО не була предметом спеціального дослідження науковців. Актуальність вказаного вище зростає ще й у зв'язку з тим, що зміна економічних відносин на селі, перехід до нових аграрних відносин вимагає змін у характері та змісті праці, а отже, й у системі підготовки фахівців сільського господарства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас недостатньо дослідженою залишається проблема формування ґендерної культури студентів аграрних закладів вищої освіти.

Мета статті – визначити критерії, показники, рівні сформованості ґендерної культури студентів аграрних закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Педагогічне керівництво процесом формування ґендерної культури передбачає передусім визначення виміру повноти прояву й рівня розвитку ГК, тобто наявність певних критеріїв, сутнісних ознак, вибраних за основу оцінювання досліджуваного явища, за умови конкретних та об'єктивних показників. Форму вияву ознаки, вибраної за основу критерію, що уможливорює якісний та кількісний його опис, визначаємо як показник. Об'єктивні критерії є показниками ефективності процесу формування ГК.

Словник української мови визначає поняття «критерій» як основу для оцінки, визначення чи класифікації будь-якого явища, його мірило. У педагогіці через складність та багатозначність проявів предмета його дослідження розробка критеріїв являє собою певні труднощі. На думку З. Курлянд, критерій являє собою необхідну та достатню умову прояву або існування явища або процесу. Зрозуміло, що розгляд досліджуваного явища передбачає не тільки визначення його ознак, компонентів, але й критеріїв, що визначають вияв тієї чи іншої ознаки процесу чи явища. На підставі саме такої логіки доречно пов'язувати критерії ГК з її структурою.

Н. Сєдова та С. Демченко виокремлюють в складі ГК основні блоки: когнітивний – необхідні знання для успішної самореалізації як представника певної статі; мотиваційний – мотиви, спонукання до підвищення ґендерної культури; операційний (процесуальний) – відповідні вміння та навички для успішної самореалізації носіїв ґендерної культури; особистісний – необхідні особистісні якості людини як носія ґендерної культури; спрямованість на ціннісні орієнтири ґендерної культури; процеси «саме» – розвиток ґендерної культури засобами самоосвіти, саморозвитку, самоконтролю та ін.) [8, с. 121].

На думку А. Швецової, критеріями сформованості ґендерної культури є: нормативно-правові знання, які регулюють відносини між жінками та чоловіками, стереотипність ґендерних суджень, моделі професійного розвитку, сімейних відносин, сформованість репродуктивної та сексуальної культури, а також здатність до саморозвитку у сфері взаємодії між статями. Авторка виокремлює показники сформованості ГК: встановлення прийнятих у суспільстві взаємин між юнаками та дівчатами, чоловіками та жінками; наявність знань про фізіологічні, психологічні та естетичні особливості представників обох статей; прояв взаємної турботи юнаків і дівчат; наявність щирості, довіри, взаєморозуміння, вірності, чесності у взаєминах із представниками протилежної статі [11, с. 9].

У визначенні переліку компонентів ґендерної культури ми спиралась на роботи науковців. Ю. Бичихін виокремив у структурі ГК компоненти: аксіологічний – система ґендерних цінностей як ідеологічна основа процесу, що дозволяє усвідомити свою статевою рольову ідентичність; операційний – сформованість умінь технологічно грамотно та ефективно вирішувати завдання, пов'язані з реалізацією ґендерних ролей та функцій, визначати ціннісні орієнтації, позицію, висловлювати точку зору, оцінювати ґендерні відносини; особистісно-творчий – своєрідність та неповторність ґендерної поведінки особистості, що забезпечують її привабливість, ефективність взаємодії з представниками протилежної статі. При цьому критеріями сформованості ґендерної культури дослідник вважає: когнітивний – здатність визначити свою статевою приналежність, диференціювати позитивні та негативні ґендерні стандарти спільноти; готовність засвоювати форми ґендерних відносин (норми етики); аксіологічний – ціннісне ставлення до представників іншої статі, сформованість ґендерних норм і функцій, здатність усвідомлювати та диференціювати позитивну та негативну поведінку; поведінковий – вміння досягати взаєморозуміння, встановлювати позитивні ґендерні відносини, оволодівати полісуб'єктивним стилем спілкування, ефективно здійснювати ґендерні ролі

та функції; особистісно-творчий – креативність у гендерній поведінці, адекватність суб'єктної позиції особистості в гендерних відносинах, індивідуальний стиль у спілкуванні з представниками протилежної статі [1, с. 12].

С. Риков зазначає, що ГК педагога структурно характеризується такими ознаками: гносеологічний – сукупність знань, що дозволяють ефективно реалізувати свій педагогічний потенціал з егалітарних гендерних позицій; онтологічний – сутнісні базові елементи чоловічого та жіночого в особистості; аксіологічний – ціннісно-нормативна сфера свідомості; службово-етичний – сприйняття чоловіків і жінок як рівноправних суб'єктів професійно-педагогічних відносин; діяльнісний – оцінка діяльності, що виключає дискримінацію за ознакою статевої приналежності [7].

І. Клецина виокремлює такі основні елементи ГК:

– загальнокультурний елемент, що містить знання моделей різних народів, розуміння культурної зумовленості гендерних норм, стереотипів та установок; розуміння змін, які відбуваються в гендерній сфері сучасного суспільства;

– ціннісний елемент, що пов'язаний з ціннісними орієнтирами студентів: знання, прийняття чи неприйняття таких цінностей, як гендерна рівність, гендерна толерантність, антисексизм, тобто орієнтованість студентів на патріархальні чи егалітарні цінності; розуміння стереотипів та установок;

– навчально-пізнавальний елемент, що передбачає вміння набувати знання з гендерних питань; вміння критично аналізувати гендерні схеми і моделі, які нав'язуються суспільством; уміння відрізняти факти від домислів; володіння різноманітними методами пізнання стосовно гендерних питань;

– інформаційний елемент, що базується на вміннях і навичках орієнтації в інформаційному просторі, що стосується гендерної проблематики;

– комунікативний елемент, що поєднує знання, вміння та навички, необхідні для ефективної комунікації у сфері гендерної взаємодії, навички відповідальної саморепрезентації; здатність успішно вирішувати гендерні проблеми та конфлікти;

– соціально-трудова елемент, що враховує набуття знань та досвіду в гендерних аспектах громадської, соціально-трудова сфер, у питаннях економіки, права, професійного самовизначення;

– особистісний аспект, що спрямований на розуміння себе суб'єктом гендерного конструювання; самоактуалізації гендерної ідентичності особистості; розуміння власної відповідальності за конструювання власного гендера [9].

На думку О. Цокур, основними компонентами ГК студентів є: *когнітивний*, що забезпечує знання понятійно-термінологічного апарату та розуміння

основних ідей гендерної теорії; наявність адекватних уявлень про діапазони ролей, обов'язків і норм маскулінності/фемінності в історичній ретроспективі й на сучасному етапі розвитку суспільства; знання сутності основних психологічних теорій маскулінності й фемінності (психоаналітичної, компліментарності, андрогінії, соціального навчання тощо); осмислення функцій гендерних стереотипів та гендерних схем; розуміння особливостей становлення гендерної ідентичності особистості; *аксіологічний*, що забезпечує визнання доцільності ідей гендерної рівності, цінності кожної особистості та її самореалізації, незалежно від статевої приналежності; орієнтація на забезпечення рівних можливостей та участі представників жіночої та чоловічої статі в публічній і приватній сферах життя; відмова від застарілих гендерних (патріархатних) стереотипів (ігнорування жіночого досвіду, ролі в суспільстві; поляризація чоловічих і жіночих якостей, діяльності, абсолютної фемінності/маскулінності; асиметрія в розподілі влади та доступу до ресурсів, обмеження прав і можливостей у виборі професії, розподілі добробуту тощо); спрямованість на самопізнання гендерних особливостей своєї особистості; позитивне ставлення до себе як представника певної статі; орієнтація на самовдосконалення якостей своєї особистості за допомогою розширення репертуару та діапазону гендерних ролей; *дієво-практичний*, що забезпечує прояв поваги до особистості, незалежно від її статевої приналежності та виявлення рис маскулінності/фемінності; толерантність у взаємодії з людьми різного спрямування їхньої гендерної ідентичності; демонстрація досвіду егалітарної поведінки з людьми протилежної статі в різних ситуаціях (навчальних, професійних, ділових, сімейно-побутових тощо); непримиренність у боротьбі із застарілими гендерними стереотипами в особистому досвіді статевої взаємодії; виконання дій у типових та нетипових для чоловічих і жіночих ролей видах діяльності; самовиховання якостей особистості, що сприяють становленню гендерної ідентичності позитивної спрямованості, що відповідає біологічній статі [10].

Т. Дороніна, О. Кікінежді, С. Матюшкова, М. Пірен визначають когнітивний (знанняво-змістовий); діяльнісний (практико-орієнтований); рефлексивний (аналітичний) компоненти ГК [5; 6].

О. Васильченко, Т. Говорун, В. Кравець та ін. конкретизують такі структурні компоненти ГК: когнітивний, емоційно-оцінний (ціннісно-смысловий, рефлексивний), практичний (поведінковий) [2; 4].

Як бачимо, навіть попри незначні розбіжності в назвах компонентів ГК, науковці пропонують загальноприйняте бачення щодо визначення критеріїв і відповідних їм показників, які характеризують сформованість ГК студентів університету. Відповідно до теоретичних засад гендерного вихо-

вання, спираючись на підходи більшості науковців [3] щодо розгляду процесу формування ГК студентів ЗВО через вияв сформованості структурних компонентів (когнітивного (знаннєво-змістового), рефлексивного (аналітичного, аксіологічного, емоційно-ціннісного), діяльнісного (практико-орієнтованого, дієво-практичного)), відповідно до предмета нашого дослідження ми виокремили загальноприйняті компоненти гендерної культури (когнітивний, рефлексивний та дієво-практичний), що характеризують сформованість ГК студентів ЗВО, і конкретизували критерії кожного з них.

Проведений аналіз підходів до розроблення критеріїв та показників дав нам змогу запропонувати таку систему критеріїв та показники сформованості ГК студентів ЗВО:

Когнітивний компонент (*знаннєво-змістовий*) маємо оцінювати за допомогою критерію «гендерна обізнаність», що містить показники: **розуміння** сутності та значення гендерної проблематики щодо гендерної ідентичності, гендерних ролей, гендерних відносин, гендерної рівності, гендерних стереотипів, шляхів та засобів формування адекватної гендерної ідентичності, ефективного виконання гендерних ролей, позбавлених гендерної нерівності, побудови конструктивних гендерних відносин на основі егалітарності в публічній і приватній сферах життя; **усвідомлення** необхідності гендерної культури, просування ідей і цінностей гендерної рівності, вивчення міжнародного та вітчизняного законодавства щодо забезпечення гендерної рівності; **осмислення** нових гендерних досліджень, ідей і цінностей гендерної рівності, гендерних стратегій особистості, основних теорій маскулітності/фемінності, особливостей жіночої та чоловічої психології, відмінностей поведінки представників різних статей.

Рефлексивний компонент (*аксіологічний, аналітичний*) маємо оцінювати за допомогою критерію «гендерна чутливість», що містить показники: **визнання** гендерних цінностей, гендерних прав, гендерної рівності; **прийняття** гендерної ідентичності інших людей, гендерних відносин, заснованих на системі загальнолюдських та національних моральних цінностей; **спрямованість** на самовиховання, гармонійне поєднання маскулітних і фемінних рис у цілісній особистості, досягнення адекватної гендерної ідентичності, ефективного виконання гендерних ролей.

Дієво-практичний компонент (*діяльнісний, практико-орієнтований*) маємо оцінювати за допомогою критерію «доцільна гендерна поведінка», що містить показники: **прояв** адекватної гендерної ідентичності, з якою пов'язаний психосоматичний потенціал, доцільної гендерної поведінки, ефективного виконання гендерних ролей, конструктивних гендерних відносин на основі егалітарності в публічній і приватній сферах життя,

поваги до особистості, незалежно від її статевої приналежності та гендерної ідентичності; **розвиток умінь та навичок** керування мотивами доцільної гендерної поведінки, боротьби з деструктивним впливом гендерних (патріархатних) стереотипів (ігнорування ролі жінок у суспільстві, поляризація чоловічих і жіночих якостей, абсолютна фемінність/маскулітність, асиметрія в розподілі влади й доступу до ресурсів, обмеження прав і можливостей у виборі професії і т.д.) в особистому досвіді статеворольової взаємодії; **здійснення** самовиховання, гармонійне поєднання маскулітних і фемінних рис у цілісній особистості, досягнення адекватної гендерної ідентичності, виконання сімейних, професійних, соціальних ролей, позбавлених гендерної нерівності, та видів діяльності, типових і нетипових для чоловіків і жінок, для досягнення гендерного балансу в сучасному суспільстві, просування ідей і цінностей гендерної рівності.

Застосування критеріїв та показників з урахуванням логіки розвитку особистісного зростання сприяло отриманню узагальнених даних щодо рівнів сформованості ГК студентів аграрного ЗВО.

Висновки. Таким чином, визначені нами критерії, показники сформованості гендерної культури студентів аграрних ЗВО є основою діагностування поточного стану та аналізу результативності педагогічних впливів на досліджувану категорію студентів.

Перспективу подальшого дослідження бачимо у визначенні й реалізації організаційно-педагогічних умов у формуванні гендерної культури у здобувачів аграрних ЗВО.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бычихин Ю.М. Формирование гендерной культуры студентов средних профессиональных образовательных учреждений : автореф. дисс. ... на соискание степени канд. пед. наук : 13.00.08. Белгород, 2008. 23 с.
2. Васильченко О.І. Формування гендерної культури студентів університету як предмет і об'єкт дослідження. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. Т. 1. С. 48–52.
3. Васильченко О.І. Соціально-педагогічні умови формування гендерної культури студентів університету : автореф. ... дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.05. Київ, 2015. 26 с.
4. Говорун Т., Кікінежді О. Засвоєння гендерних ролей дітьми в контексті зарубіжних психологічних шкіл. *Статева соціалізація та підготовка учнівської молоді до сімейного життя у педагогіці та шкільній практиці зарубіжних країн* : монографія. Тернопіль : ТзОВ, 2009. С. 5–19.
5. Дороніна Т.О. Теоретико-методологічні засади гендерної освіти та виховання учнівської молоді : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. 331 с.
6. Кравець В.П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. Тернопіль, 2003. 416 с.

7. Рыков С.Л. Гендерная культура педагога: сущность и пути формирования. *Ценности и смыслы*. 2018. № 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernaya-kultura-pedagoga-suschnost-i-puti-formirovaniya> (дата обращения: 21.05.2020).

8. Седова Н.Е., Демченко С.Г. Философские основания определения критерия воспитанности гендерной культуры у студентов младших курсов вуза. *Вестник ЮУрГГПУ*. 2009. № 9. С. 120–131.

9. Клещина И. Формирование гендерной компетентности как задача гендерного образования в высшей школе. *Международная научная конференция «Гуманитарное образование и социальный*

контекст: гендерные проблемы»: сб. материалов междунар. науч.-практ. Санкт-Петербург : Изд. дом СПб ГУ, 2007. С. 117.

10. Цокур О. Формування гендерної культури майбутніх фахівців упродовж їхньої професійної підготовки у вищому навчальному закладі: аналіз концептуальних засад дослідження проблеми. *Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль ; Київ, 2011. С. 244–246

11. Швецова А.В. Гендерная культура студенческой молодежи в условиях современной России : автореф. дисс. ... на соискание степени кандидата соц. наук : 22.00.06. Екатеринбург, 2013. 20 с.